Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji (Predlog).
Kulturni poročevalec, Ljubljana, 1971, l.2, št.10, str. 18-33.

Socialistična republika Slovenija
REPUBLISKI SEKRETARIAT ZA
PROSVETO IN KULTURO

KONCEPCIJA RAZVOJA KNJIŽNIČARSTVA V SLOVENIJI (Predlog)

V mesecu juniju 1970 je Republiški sekretariat za prosveto in kulturo SR Slovenije izdelal analizo obstoječe knjižnične mreže v Sloveniji in njenega gibanja v letih 1964 - 1968. Hkrati je republiška matična knjižnica podrobno analizirala v luči veljavnih strokovnih normativov delovanje občinskih matičnih knjižnic. Gradivo je obravnaval in s predlogi za nekatere izpopolnitve načelno sprejel odbor za znanost, kulturo in prosveto Izvršnega sveta SRS, nakar je bilo predloženo v nadaljnjo obravnavo Skupščini SR Slovenije.

Med obravnavanjem gradiva o slovenskem knjižničarstvu v skupščinskih organih pa je nadalje potekalo delo pri razreševanju nekaterih osnovnih vprašanj s področja slovenskega knjižničarstva, ki so jih nakazali zaključki omenjenih analiz. Gre za naslednje probleme:

- izdelati normative za organizacijo in poslovanje knjižničarske službe v Sloveniji, pri čemer uporabiti izkušnje te vrste v tujini in drugje v Jugoslaviji ter jih ustrezno prilagoditi pogojem in perspektivnemu razvoju v Sloveniji;

- vzpodbuditi razprave o sodobnem liku študijskih knjižnic kot sestavnemu delu moderno oblikovane knjižnične mreže na Slovenskem, pri čemer naj bi nova koncepcijska usmeritev izhajala iz spremenjenih družbenih pogojev, iz živih potreb koristnikov ter iz specifičnih nalog, ki jih pogojuje zgodovinski, kulturni in gospodarski razvoj njihovega območja;

- proučiti organizacijo in poslovanje vseh knjižnic v okviru univerze ter izdelati program njihovega delovanja v prihodnje, ki bo usklajen z razvojem univerze in z modernim poslovanjem sodobne mreže univerznih knjižnic, pri čemer bo ustrezno razrešena tudi nacionalna knjižnična funkcija sedanje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Da bi bilo delo s strokovnega gledišča kolikor mogoče najbolje opravljeno, je republiški sekretariat jeseni 1970 sklenil z republiško matično knjižnico pogodbo za obdelavo te tematike. Republiška matična knjižnica se je pri tem povezala z Društvom bibliotekarjev Slovenije in s Skupnostjo študijskih knjižnic Slovenije ter ob neposrednem angažiranju posameznih knjižničarskih strokovnjakov, njihovih delovnih skupin in ob širših strokovnih posvetovanjih pripravila gradivo z naslovom "Koncepcija razvoja slovenskega knjižničarstva in predlog nove organizacije splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji". Gradivo vključuje naslednje zaključene študije: vključevanje študijskih knjižnic v knjižnični sistem Slovenije; poslovanje občinskih matičnih knjižnic in sodobni normativi; predlogi za novo organizacijo splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji; standardi in norme v znanstveni knjižnici; vloga visokošolskih knjižnic; standardi univerznih knjižnic; osnutek standardov šolskih knjižnic (skupno 75 tipkanih strani). V naslednjem povzemamo glavne ugotovitve navedenih analiz in osnovne zamisli koncepcije nadaljnjega razvoja slovenskega knjižničarstva.

Splošnoizobraževalne knjižnice

Znanje je odločilni dejavnik družbenega razvoja. Svobodno posredovati vsakomur potrebne informacije je osnovna socialna funkcija knjižnic. Z nenehno rastjo proizvodnje literature vseh vrst postajajo knjižnice kot njen posrednik vedno važnejši dejavnik moderne družbe. To tembolj, ker je

izobraževanje trajni proces ne samo v šolah raznih vrst in stopenj, ampak tudi ob njih in izven njih. Glede na to je izhodiščno vprašanje, kako urediti sistem knjižničarske dejavnosti, da bo ustrezal temeljnim načelom o izobraževanju. Javna knjižnična služba ne more služiti predvsem ohranjevanju preteklosti in sedanjosti za prihodnost, ampak zlasti usposabljanju sedanjosti za prihodnost.

V razvitih državah, ki v svetu prednjačijo po znanstvenem, tehnološkem in izobraževalnem napredovanju, so na podlagi socialnih in empiričnih raziskav trad##žnic po novih načelih. Moderna tipologija knjižnic opušča razlikovanje med splošnimi znanstvenimi in splošnimi ljudskimi javnimi knjižnicami kot ostanek preživele preteklosti ter loči sodobno knjižničarstvo po njegovi funkciji v moderni družbi v naslednje zaključne celote: splošnoizobraževalne, univerzne, šolske in strokovne knjižnice. Na tej osnovi poteka po svetu reforma javnega knjižničarstva v ustreznih oblikah vsebinske in organizacijske integracije dotlej medsebojno ostro ločenih splošnih znanstvenih in ljudskih knjižnic v enotni tip javnih splošnoizobraževalnih knjižnic, ki so med seboj povezane v ekonomsko in socialno zaokroženih regionalnih območjih.

Funkcija javne knjižnice je dandanes, ne glede na politično ureditev ali kulturno tradicijo, v vseh razvitih deželah enaka. Služi v enaki meri izobraževanju, strokovnemu izpopolnjevanju, razširjanju znanstvenih spoznanj, kulturnem delovanju in razvedrilu. Knjižnice morajo zagotoviti, da so knjige in vsi drugi viri informacij v največji možni meri dostopni vsakemu bralcu v njegovi krajevni knjižnici. V taki knjižnici nima več prednosti beletristika, ampak so zastopana vsa strokovna področja, njihova intenzivnost pa je odvisna od specifičnnih potreb kraja in njihovih bralcev. Splošnoizobraževalna knjižnica je tesno povezana s komuno, ki ji služi in je dolžna dajati tudi najbolj izčrpne podatke o kraju, kjer deluje; zato ima vsaka splošnoizobraževalna knjižnica do neke mere domoznanstveno nalogo za svoje območje. V pravilno izbranem fondu knjižnice je predstavljena vsa pomembna in zlasti aktualna literatura v takem obsegu, da je ob vsakem času na razpolago relativna celovitost podatkov. Vendar v knjižnici zbrano knjižnično gradivo ni primarni objekt knjižnicnega dela, ampak njeno orodje. Splošnoizobraževalna knjižnica je dandanes ustanova, ki je predvsem dolžna dajati informacije z vseh strokovnih področij. Kljub vsem razlikam v specifičnih nalogah, obsegu, razvoju in poglobitvi, ki so pripeljale informacijsko službo v različnih tradicionalnih vrstah knjižnic do velikih variacij, gre v bistvu za eno in isto funkcijo, samo v različnem obsegu in kvaliteti njenega izpolnjevanja.

Po svoji vlogi in pomenu so splošnoizobraževalne knjižnice kulturne in izobraževalne institucije. S knjižnim in drugim gradivom, ki ga hranijo in dajejo na razpolago uporabnikom, širijo znanje in kulturo ter nudijo informacije vsem kategorijam prebivalstva ne glede na starost, izobrazbo in kraj bivanja. Splošnoizobraževalna knjižnica ima v svojem fondu potrebam okolja ustrezni izbor strokovne, leposlovne in miadinske literature, opravlja pa lahko tudi različne specifične funkcije; v večjih središčih npr. zbira in hrani za določeno področje pomembno domoznanstveno in specialno strokovno literaturo, se ukvarja s posebnimi zbirkami, goji posebne oblike dela z mladim in odraslim bralcem itd. Splošnoizobraževalne knjižnice v regionalnih ali občinskih središčih opravljajo tudi matično službo za vse vrste knjižnic svojega območja.

Razumljivo je, da so možnosti knjižnične službe v večjih krajih boljše. Vendar dandanes vsi standardi predvidevajo osnovno preskrbo z literaturo tudi v manj ugodnih geografskih pogojih in temeljijo na prepričanju, da ljudje potrebujejo podobne knjižničarske usluge le, če se manjše knjižnice povežejo z večjo enoto v regionalni knjižnični sistem.
Krajevna knjižnica postane del tega sistema in vezni člen, ki povezuje bralca s fondom celotnega knjižničnega sistema in preko njega s fondom največjih knjižnic v deželi, sodelovanje v sistemu pa ji omogoča, da posreduje svojim bralcem vire in usluge, ki jih sama nikoli ne bi zmogla.

Sistem splošnoizobraževalnih knjižnic v Sloveniji

V Sloveniji doživljamo podobno spreminjanje socialne in ekonomske strukture prebivalstva in procesa izobraževanja kot v drugih razvijajočih se deželah. Ta pa tudi pri nas terja ustrezne

spremembe v pojmovanju knjižničarstva, v njegovi organiziranosti in poslovanju ter postavlja zahteve po njegovi modernizaciji v smislu sodobnih knjižničarskih premikov po svetu.

Na področju tako imenovanega javnega knjižničarstva smo v Sloveniji vsa povojna leta razvijali mrežo podedovanih ljudskih knjižnic, ki so se v določenem obsegu iz amaterskih društvenih knjižnic preoblikovale v poklicne knjižnične zavode, ter mrežo v prvih povojnih letih nastalih študijskih knjižnic splošnoznanstvenega značaja. Vendar je tudi pri nas nujnost potreb in logika razvoja načela pot medsebojnega približevanja obeh, sicer med seboj ostro ločenih bibliotečnih tipov. Ljudske knjižnice so se iz izposojevalnic zabavnega čtiva v občinskih središčih bolj ali manj razvijale v posredovalnice literature za splošno izobraževanje, študijske knjižnice pa so iz svoje prvotne zaprtosti v ozek krog znanstvenih interesentov postopoma začele razširjati svoj delokrog na vedno širše področje splošnega in posebnega izobraževanja. Približevanje med obema tradicionalnima tipoma knjižnic je pripeljalo ne samo do poslovnega sodelovanja, ampak ponekod celo do organizacijskega integriranja. Določnejše začrtanje nadaljnjega razvoja slovenskega splošnega javnega knjižničarstva v smeri enotne mreže splošnoizobraževalnih knjižnic je samo strokovna in družbena potrditev dosedanjih razvojnih tendenc knjižničarstva pri nas doma in njegova uskladitev z razvojem knJižničarstva po svetu.

Osnovne celice novega knjižničnega sistema naj bi v Sloveniji predstavljale občinske splošnoizobraževalne knjižnice, organizirane kot samostojni kulturni zavodi za svoje območje. Organizacijsko, poslovno in strokovno so nanje vezane nesamostojne krajevne knjižnice, izposojevališča in potujoča knjižnica. Občinske splošnoizobraževalne knjižnice določenega področja se med seboj na podlagi samoupravnih sporazumov in strokovnih dogovorov povezujejo v regionalnem knjižničnem sistemu. Najbolje strokovno razvita občinska splošnoizobraževalna knjižnica regije prevzame poleg svojih osnovnih nalog tudi sporazumno poverjene ji strokovne in organizacijske naloge osrednje splošnoizobraževalne knjižnice določene knjižnične regije.

Splošnoizobraževalne knjižnice se glede na število prebivalcev, katerim služijo, delijo na posamezne kategorije. V Sloveniji je smiselna delitev na šest tipov splošnoizobraževalnih knjižnic, in sicer:

- knjižnice I. skupine za območja z nad 100. 000 prebivalci,
- knjižnice II. skupine za območja s 50.000-100.000 prebivalci,
- knjižnice III. skupine za območja z 20.000-50.000 prebivalci in za kraje z gimnazijami in drugimi šolami II. stopnje,
- knjižnice IV. skupine za območja z 10.000-20.000 prebivalci,
- knjižnice V. skupine za območja s 5.000-10.000 prebivalci in
- knjižnice VI. skupine za kraje s 1.500-5.000 prebivalci. Te knjižnice bi bile v naslednjih krajih:

I. skupina: Maribor in Ljubljana (vseh 5 občin);

II. skupina: Celje, Koper, Kranj, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj in Ravne;

III. skupina: Ajdovščina, Brežice, Črnomelj, Domžale, Gornja Radgona, Grosuplje, Idrija. Jesenice, Kamnik, Kočevje, Krško, Lendava, Ljutomer, Piran, Postojna, Radovljica, Sežana, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Škofja Loka, Šmarje pri Jelšah, Tolmin, Trbovlje, Velenje in Žalec.

IV. skupina: Cerknica, Hrastnik, Ilirska Bistrica, Izola, Laško, Lenart, Litija, Mozirje, Ormož, Radlje ob Dravi, Ribnica, Sevnica, Slovenj Gradec, Šentjur, Trebnje, Tržič, Vrhnika in Zagorje.

V. skupina: Dravograd, Logatec in Metlika.

VI. skupina: po potrebi v krajih z nad 1. 500 prebivalci.

Knjižnice I. - V. skupine so samostojne knjižnice, knjižnice VI. skupine so nesamostojne krajevne knjižnice; v skupine se ne razvrščajo izposojevališča in potujoče knjižnice. Splošnoizobraževalne knjižnice I. - V. skupine morajo biti strokovno verificirane. Pri poslovanju morajo upoštevati sodobna načela strokovnega poslovanja in dela z bralci. Poslovanje knjižnic se organizira na osnovi standardov za javne Splošnoizobraževalne knjižnice, ki jih določi republiška matična knjižnica. Republiška svetovalska strokovna služba enkrat letno analizira delo knjižnic in oceni njihovo strokovnost.

Regionalni knjižnični sistem sestavljajo osrednje Splošnoizobraževalne knjižnice regije, občinske in krajevne knjižnice, izposojevališča in potujoča knjižnica določene regije.

Regionalni knjižnični sistem je organizacijska enota, ki omogoča vsem prebivalcem regije dostop do potrebne literature ne glede na to, ali je literatura dosegljiva v knjižnicah regionalnega sistema ali jo je treba priskrbeti iz strokovnih ali univerznih knjižnic Slovenije, Jugoslavije ali iz tujine preko medbibliotečne izposoje. Tak knjižnični sistem predstavlja novo kvaliteto v organizaciji knjižničarstva. Njegovo bistvo sta vključevanje posameznih delov v celoto in njihovo smotrno medsebojno dopolnjevanje ter je zato najvišja in najbolj smotrna organizacijska oblika knjižnične službe.

Uspešen in gospodaren knjižnični sistem predpostavlja določeno velikost regije. Prevladuje mnenje, da le sistem, ki služi vsaj 100.000 prebivalcem, lahko realizira zahtevne naloge knjižnične službe. V Sloveniji je pri urejanju sodobnega knjižničnega sistema seveda treba upoštevati njene specifične geografske pogoje in druge značilnosti kot npr., da prevladuje velika razpršenost poselitve (6.000 naselij), da polovica vsega prebivalstva živi v vaseh z manj kot 500 prebivalci, da imajo čez 200 industrijskih središč, da je stopnja urbanizacije nizka (le približno 3 % ljudi živi v mestih), stopnja urbaniziranosti pa izredno visoka (več kot 75 % prebivalstva živi od nekmetijskih dejavnosti), da je Slovenija upravno razdrobljena na majhne občine, ki v večini primerov nimajo dovolj velikega urbanega središča, kjer bi lahko razvile vse potrebne službe idr. Zaradi tega je knjižnično službo javnih splošnoizobraževalnih knjižnic možno rešiti le z regionalnimi knjižničnimi sistemi, ki obsegajo več občin. Pri snovanju slovenskih knjižničnih regij se je moč opreti na študije o regionalnem prostorskem planiranju v Sloveniji in na njeno razporeditev na šolske regije. Elaborati biroja za regionalno prostorsko planiranje razločuje v Sloveniji 12 regij, ki so opredeljene večinoma po načelih ekonomske gravitacije k posameznim pomembnejšim centrom in po načelu homogenosti osnov za urbanizacijo. Vsaka teh regij ima večinoma dominantni center ter predstavlja ekonomsko povezavo in tudi fizično-geografsko zaokroženo enoto ali vsaj področje s podobno problematiko v urbanizaciji. Določitev šolskih regij pa je temeljila na ugotovitvi, da je za šolsko regijo potrebna prisotnost vseh treh skupin drugostopenjskih šol, in to po možnosti v enem samem šolskem središču. V Sloveniji so ugotovili 11 takih središč, v dveh primerih pa sta funkciji šolske regije morali prevzeti po dve šolski središči, ker nobeno od njiju ni imelo gimnazije, srednje in poklicne šole skupaj.

Knjižničarstvo je kot izrazito izobraževalno dejavnost treba neposredno povezati z organizacijo izobraževanja ter pri načrtovanju knjižničnih regij upoštevati predvsem sistem šolskih regij, ki so jim za podlago središča drugostopenjskega izobraževanja in njihova gravitacijska območja. Ob smiselni dopolnitvi le-teh s študijami prostorskega in regionalnega planiranja se izoblikuje v Sloveniji 14 knjižničnih regij, katerih sedeži so: Brežice, Celje, Jesenice, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Postojna, Ptuj, Ravne, Trbovlje.

V desetih izmed naštetih mest že delujejo knjižnice, ki so solidna osnova za bodoči knjižnični sistem; in sicer dosedanje študijske oziroma združene splošne javne knjižnice, Delavska knjižnica oziroma programirana nova osrednja knjižnica v Ljubljani in mariborska osrednja knjižnica. V štirih krajih (Brežice, Jesenice, Trbovlje in Postojna) pa sedaj obstajajo manjše občinske knjižnice, ki bi lahko šele po temeljiti preobrazbi opravljale naloge osrednje knjižnice svoje regije. Posamezne knjižnične regije naj bi po sedanjih predvidevanjih vključevale območja naslednjih občin:

Brežice: Brežice. Krško, Sevnica;
Celje: Celje, Laško, Šentjur, Šmarje, Slovenske Konjice, Žalec, Mozirje, Velenje;
Jesenice: Jesenice, Radovljica;
Koper: Koper, Izola, Piran;
Kranj: Kranj, Škofja Loka, Tržič;
Ljubljana: Ljubljana (5 občin), Domžale, Kamnik, Litija, Grosuplje, Ribnica, Kočevje, Vrhnika, Logatec, Cerknica, Idrija;
Maribor: Maribor, Lenart, Slovenska Bistrica, Radlje;
Murska Sobota: Murska Sobota, Gornja Radgona, Ljutomer, Lendava;
Nova Gorica: Nova Gorica, Ajdovščina, Tolmin;
Novo mesto: Novo mesto, Trebnje, Črnomelj, Metlika;
Postojna: Postojna, Ilirska Bistrica, Sežana;
Ptuj: Ptuj, Ormož;
Ravne: Ravne, Dravograd, Slovenj Gradec;
Trbovlje: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik.

Splošnoizobraževalne knjižnice določenega knjižničnega regionalnega sistema se med seboj povezujejo na vseh organizacijskih in strokovnih področjih. V medknjižnični izposoji sodelujejo knjižnice I.- V. skupine. Knjižnice brez verifikacije, ki niso strokovno urejene ter nimajo ustrezne čitalnice in strokovnega kadra, v medknjižnični izposoji ne morejo sodelovati. Splošnoizobraževalne knjižnice sodelujejo v republiških in drugih centralnih katalogih. Knjižnice I. - III. skupine obvezno pošiljajo katalogne listke tuje literature republiškemu centralnemu katalogu ta regionalnim centralnim katalogom. Osrednje regionalne splošnoizobraževalne knjižnice pa skrbijo na primer za napredek knjižničarske službe ter za usposabljanje in izpopolnjevanje knjižničarskega kadra na svojem območju, povezujejo opravljanje knjižničnih strokovnih del, skrbijo, da so knjižnice udeležene v kulturnem in družbenem življenju kraja, kjer delujejo, z intenzivnim delom javnosti in s propagando skrbijo za ugled in afirmacijo knjižnic v regiji, zasledujejo interese bralcev ter delo in cilje organizaciji in društev v regiji, da bi bila knjižničarska služba čimbolj uspešna itd.

Normativi za splošnoizobraževalne knjižnice

1. Prostori in opremljenost knjižnic

Splošnoizobraževalna knjižnica mora biti na razpolago vsem občanom. Zato mora biti v središču področja, ki ga oskrbuje, in odmaknjena od hrupa cest. Načrtovanje novih knjižnic je predvideti v večjih središčih, v novih naseljih in stanovanjskih soseskah. Pri načrtovanju novih knjižničnih prostorov morajo investitorji upoštevati načela, ki so uveljavljena s knjižničarskimi standardi o gradnji javnih splošnoizobraževalnih knjižnic.

Knjižnice I. in II. skupine imajo prostore za poslovanje z odraslimi bralci, prostore za otroke in mladino, čitalnice, informacijske oddelke, posebne zbirke, skladišča, prostore za obdelavo knjižničnega gradiva in upravne prostore. Za notranje delo in poslovanje z bralci knjižnice uvajajo sodobno mehanizacijo.

Knjižnice III. in IV. skupine imajo vse službe kot knjižnice prvih dveh skupin, toda v manjšem obsegu. Ne zbirajo, razen v dogovorjenih izjemah, domoznanstvene literature, nimajo posebnih zbirk in imajo le manjša skladišča za dvojnice.

Knjižnice 1. - III. skupine imajo samostojne pionirske oddelke ali knjižnice, knjižnice IV. - V. skupine pa ločen pionirski knjižni fond na policah skupnih izposojevalnih prostorov.

2. Knjižnično gradivo

Knjižnično gradivo splošnoizobraževalnih knjižnic sestavljajo knjige, časopisi, časniki, dokumenti, audiovizualno in drugo knjižnično gradivo. Knjižnična zaloga se deli na literaturo za odrasle, na literaturo za mladino in otroke, na priročno literaturo s področja informatike, na domoznansko in na audiovizuaino gradivo. Splošnoizobraževalne knjižnice niso arhivske knjižnice in imajo v zalogi le tisto literaturo, ki je uporabna za izposojo. Trajno hranijo le literaturo s področja domoznanstva. V izposojevalnih prostorih se v prostem pristopu postavlja literatura zadnjih 10 - 15 let.

Splošnoizobraževalne knjižnice morajo imeti stalno najmanj 1 knjigo ustrezne knjižne zaloge na prebivalca za območje, kateremu služijo. V prihodnjih 5. letih naj se to poprečje dvigne na 1,5 knjige na prebivalca. Iz knjižnic je treba takoj izločiti vso arhiviranju namenjeno, iztrošeno in zastarelo literaturo. Za hrambo arhiva za mrežo javnih knjižnic je treba v Sloveniji določiti eno regionalno knjižnico, ki leži geografsko najbolj v središču regij. Splošnoizobraževalne knjižnice lahko letno izločijo od 6 - 10% iztrošenega ali zastarelega knjižničnega gradiva.

3. Strokovna ureditev

Splošnoizobraževalne knjižnice so načeloma urejene po prostem pristopu. Vsa literatura, ki se izposoja na dom, je v izposojevalnih prostorih na razpolago bralcem. knjižnice I. in II. skupine lahko del literature, zlasti dvojnice in drugo redko uporabljeno literaturo, hranijo v skladiščih. Priročna literatura in drugo dragoceno knjižnično gradivo se izposoja v čitalnici.

Knjižna zaloga se v police za prosti pristop postavlja po strokovnih skupinah sistema UDK. V pionirskih knjižnicah in oddelkih se leposlovna literatura postavlja po starostnih stopnjah ter ločeno slikanice in ljudsko slovstvo. Pionirske knjjižnice upoštevajo pri svoji ureditvi specifični program dela z mladim bralcem in uporabljajo dodatne oblike strokovnega dela na področju literane vzgoje otrok.

Knjižna zaloga in drugo gradivo, ki ga splošnoizobraževalna knjižnica zbira, hrani in izposoja, mora biti inventarizirano, katalogizirano in klasificirano po knjižničarskih strokovnih pravilih.

4. Nabavna politika

- knjižnice I. - II. skupine zbirajo in nabavljajo vsa sloveniko ter izbrano jugoslaviko, tujo literaturo, periodiko, audiovizualno in drugo gradivo. (Časnike in časopise hranijo).

- knjižnice III. - V. skupine zbirajo in nabavljajo sloveniko (po priročilnem setu A centralne katalogizacije slovenskega tiska) ter v izboru ostalo jugoslaviko, periodiko in audiovizuaino gradivo. (Časnike in časopise hranijo knjižnice III. skupine, knjižnice IV. skupine hranijo samo časopise).

- knjižnice VI. skupine, izposojevališča in potujoče knjižnice oskrbujejo z literaturo občinske ali regionalne splošnoizobraževalne knjižnice.

Knjižnice morajo imeti v svoji zalogi določen izbor domače in tuje literature. Da bi dosegli kvaliteten izbor take literature, se priporoča naslednji letni nakup:

- Knjižnice I. skupine:

1.000 naslovov slovenske knjižne produkcije, 1.000 naslovov ostale jugoslovanske, v pretežni meri strokovne in znanstvene literature,

1.000 naslovov tuje jezične, v pretežni meri strokovne in znanstvene literature, 200 naslovov slovenskih časnikov in časopisov, 100 naslovov ostalih jugoslovanskih časnikov in časopisov, 50 naslovov inozemskih časnikov in časopisov.

- Knjižnice II. skupine:

900 naslovov slovenske knjižne produkcije,
500-800 naslovov ostale jugoslovanske, v pretežni meri strokovne in znanstvene literature,
300-500 naslovov tuje jezične strokovne, splošnoznanstvene in druge literature,
120 naslovov slovenskih časnikov in časopisov,
80 naslovov ostalih jugoslovanskih časnikov in časopisov,
40 naslovov inozemskih časnikov in časopisov.

- Knjižnice III. skupine:

700 naslovov slovenske knjižne produkcije,
300 naslovov druge jugoslovanske in tuje literature,
60 naslovov slovenskih časnikov in časopisov,
30 naslovov domačih in tujih časnikov in časopisov.

- Knjižnice IV. skupine:

600 naslovov slovenske knjižne produkcije,
250 naslovov druge jugoslovanske in tuje literature,
30 naslovov domačih in tujih časnikov in časopisov.

- Knjižnice V. skupine:

400 naslovov slovenske knjižne produkcije,
100 naslovov druge jugoslovanske ali tuje literature,
10 naslovov slovenskih in jugoslovanskih časnikov.

Nadaljnje izvode posebno iskanih knjig kupujejo knjižnice v primernem številu skladno s svojimi potrebami in s številom knjižnic oziroma prebivalcev področja, ki ga knjižnica zajema, oziroma v dogovoru z drugimi knjižnicami pripadajočega knjižničnega sistema.

5. Financiranje

Splošnoizobraževalne knjižnice se financirajo po enotnih kriterijih preko občinskih oziroma regionalnih kulturnih skupnostih, za posebne naloge in kulturne akcije, pa tudi iz sredstev republiške kulturne skupnosti. Knjižnice sklenejo preko kulturnih skupnosti družbene dogovore o razvoju in financiranju knjižničarstva na svojem območju. Kulturne skupnosti in družbeno-politične skupnosti prevzemajo odgovornost in skrb za razvoj in financiranje vseh splošnoizobraževalnih knjižnic od I. - VI. skupine.

6. Knjižnični delavci

Splošnoizobraževalne knjižnice I. - VI. skupine morajo imeti strokovno kvalificiran knjižničarski kader. Knjižnice I. - V. skupine delajo z redno zaposlenim poklicnim knjižničarskim strokovnim kadrom; knjižnice VI. skupine in druge manjše knjižnice lahko poslujejo s kadrom s krajšo zaposlitvijo ali z volonterskim kadrom, ki pa mora biti za vodenje knjižnice prav tako strokovno usposobljen. Za posebne naloge mora imeti splošnoizobraževalna knjižnica specializiran strokovni kader. Specializacijo potrebujejo knjižnični delavci, ki delajo z mladim bralcem, v dokumentacijski in informativni službi ter v posebnih zbirkah.

V splošnoizobraževalnih knjižnicah se na 10.000 prebivalcev zaposluje najmanj 1 bibliotekar oziroma višji knjižničar in 1 knjižničarski manipulant ali knjižničar. Število knjižničnih delavcev je odvisno od funkcije in obsega dela posamezne knjižnice. Strokovno osebje se v visoko razvitih knjižnicah lahko določa tudi po drugih kriterijih, in sicer: 1 knjižničarski strokovni delavec na 6.000

knjig žive knjižne zaloge ali 1 knjižničarski strokovni delavec na poprečno 10.000-12.000 izposojenih knjig (če ima knjižnica prost pristop).

Osnovne knjižničarske strokovne kvalifikacije so: višji bibliotekar (visoka izobrazba, strokovni izpit, priznana strokovna dela in 12 let prakse), bibliotekar (visoka izobrazba in strokovni izpit), višji knjižničar (višja izobrazba in strokovni izpit), knjižničar (srednja izobrazba in strokovni izpit), knjižničarski manipulant (nižja izobrazba in strokovni izpit). Knjižnični delavci so nagrajevani po delu v skladu z dohodkom delavcev v drugih kulturnih oziroma prosvetnih institucijah.

Vodilni kadri splošnoizobraževalnih knjižnic morajo brezpogojno biti ustrezno strokovno kvalificirani, in sicer:

- v knjižnicah I. in II. skupine imajo vodje knjižnic visoko izobrazbo, so splošno priznani kulturni delavci, višji bibliotekarji ali bibliotekarji; kadri na vseh drugih vodilnih mestih imajo visoko izobrazbo (višji bibliotekarji ali bibliotekarji) kot npr. vodje študijskih oddelkov in vodje zbirk, vodje izposojevalnic za odrasle bralce, vodje pionirskih oddelkov, vodje informacijske službe idr.;

- v knjižnicah III. in IV. skupine imajo vodje knjižnic visoko ali višjo izobrazbo, vodje oddelkov prav tako visoko ali visjo izobrazbo (bibliotekarji ali višji knjižničarji) kot npr. vodje izposojevalnic za odrasle bralce, vodje pionirskih oddelkov, vodje študijskih čitalnic;

- v knjižnicah V. skupine imajo vodje knjižnic višjo izobrazbo (višji knjižničarji).

7. Obiskovalci

Obiskovalec splošnoizobraževalne knjižnice lahko postane vsak občan, ki se vpiše v knjižnico in prejme člansko izkaznico. Vsak obiskovalec knjižnice si lahko izposodi literaturo na dom ali jo uporablja v čitalnici.

Izposoja je načelno brezplačna. Knjižnica lahko zaračuna bralcu odškodnino za obrabo na dom izposojenega knjižnega gradiva, ki dosega največ do 3% vrednosti kupne cene knjige. V študijskih oddelkih, v čitalnicah in v mladinskih knjižnicah oziroma oddelkih se plačuje samo članarina. Članarina in odškodnina se določita s samoupravnimi predpisi posamezne knjižnice. Zamudniki plačajo tudi zamudnino, za uničene knjige pa knjižnica zaračunava povračilo glede na povzročeno škodo.

Splošnoizobraževalne knjižnice vodijo statistiko obiskovalcev po kriterijih, ki jih določa statistični zavod in po kriterijih republiških strokovnih služb.

Splošnoizobraževalne knjižnice zajemajo s pomočjo primernih propagandnih sredstev v članstvo na razvitih področjih vsaj 20% prebivalcev, v nerazvitih in raseljenih področjih pa najmanj 10%. Pionirski oddelki in knjižnice zajemajo 50% mladine v razvitih področjih, v manj razvitih in razseljenih področjih pa 60%.

8. Izposoja

Splošnoizobraževalna knjižnica sestavlja svojo knjižno zalogo tako, da se obrne najmanj 2 do 3-krat letno. V knjižnicah I. in II. skupine, ki hranijo tudi starejšo knjižno zalogo, velja obračanje samo za gradivo, ki ni arhivskega značaja. Statistiko izposoje knjig in drugega knjižnega gradiva je treba voditi dnevno po kriterijih, ki so uveljavljeni v splošnoizobraževalnih knjižnicah. Tehnični del izposoje mora biti tako urejen, da je možna kontrola izposojenega gradiva.

9. Čas poslovanja

Splošnoizobraževalne knjižnice poslujejo z bralci vsak dan. Knjižnice I. in II. skupine so odprte vsak delavnik neprekinjeno ves dan, knjižnice III. in IV. skupine lahko uvedejo opoldansko prekinitev, knjižnice V. in VI. skupine pa so odprte najmanj trikrat tedensko dopoldne oziroma popoldne.

Splošnoizobraževalne knjižnice izračunajo čas, ki je potreben za poslovanje z bralci, na podlagi mednarodnih standardov. Le-ti zahtevajo 8-10 sekund časa na prebivalca dnevno, pri čemer je treba upoštevati racionalizacijo knjižnic.

Čitalnice so odprte vsaj toliko časa kot drugi izposojevaini oddelki. V večjih središčih se v čitalnicah delovni čas podaljša zlasti v večerne ure.

Visokošolske knjižnice

Podobno kot splošne javne knjižnice doživlja v gospodarsko in znanstveno razvitih državah novo preobrazbo tudi tradicionalni sistem visokošolskega knjižničarstva. Nagli razvoj znanosti in tehnike, medsebojno povezovanje posameznih znanstvenih disciplin in strokovnih področij in velika stopnja rasti interesentov za visokošolsko izobraževanje, postavljajo nove zahteve tudi za organizacijo in poslovanje visokošolskih knjižnic. Že samo dejstvo, da 50% bralcev s 30% naročil potrebujejo literaturo mejnih strokovnih področij, priča o neustreznosti tako obstoja ozko specializiranih visokošolskih kot tudi univerzalnih univerznih knjižnic. Pri snovanju knjižnic novo ustanovljenih visokih šol, kakor tudi pri preurejanju knjižničnega sistema tradicionalnih univerz stremijo za smiselnim integralnim oblikovanjem sodobnim visokošolskim potrebam ustrezajočih zaokroženih knjižničnih sistemov.

Sedanja organizacija knjižnic v okviru univerze v Ljubljani ima vse značilnosti nesodobne organizacije. Tu delujeta 2 samostojni knjižnici (Narodna in univerzitetna knjižnica, Centralna tehniška knjižnica), 5 enotnih fakultetnih knjižnic, 33 oddelčnih knjižnic na 4 fakultetah in 2 institutski knjižnici. Pri tem prevladuje na eni strani splošni sestav fondov arhivskega značaja (NUK, ki opravlja še funkcijo slovenske nacionalne knjižnice), na drugi strani pa načelno neopredeljeni mešani sestavi fondov arhivskega in sodobnega značaja (večina drugih knjižnic) in razdrobljeni fondi sodobne literature (nekatere oddelčne knjižnice). Nesmotrna torej ni samo organizacija knjižnic, ampak tudi razporeditev in sestav fondov, kakor je glede na sodobne vidike bibliotečne službe strokovno neustrezno izvedeno celotno bibliotečno poslovanje, ki je istočasno neekonomično. Vse to pogojuje tudi neustrezno zadovoljevanje interesentov s potrebno strokovno in znanstveno literaturo.

Upoštevaje delokrog ljubljanske univerze in uvajajoč v sistem njenega knjižničarstva sodobne oblike organizacije in poslovanja, se kaže potreba in možnost za takole mrežo univerznih knjižnic:

- osrednja knjižnica za družbene vede,
- osrednja knjižnica za tehniške vede,
- osrednja knjižnica za medicinske vede,
- fakultetna knjižnica,
- oddelčne knjižnice,
- institutske knjižnice.

Osrednje knjižnice zaobsegajo širše zaokroženo področje pripadajočih jim strok ter imajo arhivsko funkcijo za literaturo svojega področja in hranijo tudi manj idočo modernejšo literaturo. Fakultetne, oddelčne in institutske knjižnice hranijo omejeno količino predvsem bolj idoče modernejše in tekoče sočasne specialne literature svojega ožjega strokovnega področja. Knjižnice določenega sistema so med seboj organizacijsko in poslovno integrirane. Funkcijo osrednje knjižnice v sistemu

družboslovnih ved bi mogla prevzeti Narodna in univerzitetna knjižnica (s tem, da bi bila posebej opredeljena njena funkcija nacionalne knjižnice), v sistemu tehniških ved Centralna tehniška knjižnica in v sistemu medicinskih ved Centralna medicinska knjižnica. Tudi vse tri osrednje knjižnice bi morale biti med seboj funkcionalno povezane, da bi ob vsej svoji samostojnosti in notranji strokovni razvejanosti predstavljale celovitost knjižničarstva na ljubljanski univerzi.

Šolske knjižnice

Šolske knjižnice so nesamostojne knjižnične ustanove, ki so po svoji funkcionalnosti na eni strani tesno povezane z javnimi splošnoizobraževalnimi knjižnicami, na drugi strani pa v svojem delokrogu opravljajo slične naloge kot visokošolske knjižnice. Zato velja tudi njihovo prihodnjo usmeritev obravnavati hkrati ob reorganizaciji drugih dveh področij knjižničarstva.

V modernem učnovzgojnem procesu se oblike dela vse bolj preusmerjajo v neposredno aktiviranje učencev. Njihovo spoznavanje z raznimi predmeti in znanstvenimi področji se odvija v delovnih kabinetih za posamezne stroke. Pri tem je knjiga eden osnovnih pripomočkov za uspešno opravljanje učnovzgojnega programa v strokovnih kabinetih. Sama šolska knjižnica pa postaja kabinet za pouk o uporabljanju knjige in za razvijanje potrebe po spremljanju osnovne in dopolnilne literature, kar je neobhodno za uspešno obvladovanje učnega programa, ter se tako vključuje v izobraževalni proces kot sestavni del šolanja.

Naloga šolske knjižnice je, da s svojim delovanjem bogati vse faze učnovzgojnega dela na šoli. Zato mora vsaka šolska knjižnica razpolagati s knjižnim fondom, ki ustreza stopnji in programu šole, pri čemer je prvenstveno važen dober izbor literature, ustrezno število del in ustrezna strokovna ureditev. Osnovni fond knjižnice na normalno organizirani osemrazredni osnovni soli obsega minimalno 3.000 knjig, da so z njimi pokrite osnovne potrebe učnega programa. V šoli, ki ima več kot 500 učencev, znaša minimalni normativ knjižnega fonda 8- 10 knjig na učenca. Letno dopolnjevanje knjižnega fonda zahteva najmanj 1 novo knjigo na učenca ob hkratni tekoči nabavi ustreznega periodičnega tiska.

Knjižni fond šolske knjižnice je urejen po veljavnih strokovnih principih, prirejenih po sistemu UDK, pri čemer je leposlovni del fonda v šolski knjižnici urejen po starostnih stopnjah oziroma razrednih skupinah, poljudnoznanstveni del fonda po pravilih UDK; knjižni fond strokovne pedagoške knjižnice, ki tvori poseben oddelek šolske knjižnice in obsega najmanj 800-1.000 naslovov šolskemu programu ustrezne aktualne strokovne in pedagoške literature, je ločen od šolarskega in je v celoti urejen po pravilih UDK. Šolske knjižnice uporabljajo pri svojem poslovanju oblike strokovnega dela in strokovna pomagala, ki jih za strokovno opravljanje dela predpisuje knjižnična matična služba.

Poleg fonda šolske knjižnice obstaja posebej fond šolske podporne knjižnice. Le-ta obsega določeno število šolskih učbenikov, ki so potrebni kot osnovni pripomočki učencu za spremljanje učne snovi posameznih predmetov v posameznih razredih in so pod določenimi pogoji na voljo učencem, ki si sami potrebnih učbenikov ne morejo nabaviti.

V učnovzgojni program se šolska knjižnica vključuje z metodično izdelanimi skupinskimi oblikami dela za posamezne stopnje (razrede) in s pedagoškim delom pri individualnih oblikah. Vsak učenec obvezno obišče najmanj dvakrat šolsko knjižnico: enkrat s skupino (z razredom) sodeluje v učni uri, ki jo pripravi knjižnicar v skladu s programom šolske knjižnice, in najmanj enkrat kot individualni obiskovalec. V skladu s programom porabi knjižničar tedensko 4 pedagoške ure (tj. 8 ur) za delo s skupinami in 20 ur za individualno delo z učenci; za individualne obiske je šolska knjižnica odprta nekaj ur dnevno, kar zavisi od dnevnega urnika šole in od obsega internega knjižničnega dela (normalno 12 ur tedensko). šolska knjižnica je tudi središče in mentor tistih izvenšolskih dejavnosti, ki so vsebinsko vezane na knjigo (npr. bralne značke, šolski listi, literarni klubi, recitacijski krožki).

Za delo v šolski knjižnici s predpisanim osnovnim knjižnim fondom je potreben 1 knjižničar pedagog z diplomo višje šole (kombinirana knjižničarska smer) in s strokovnim izpitom. Šolski knjižničar mora dobro poznati ves proces učnovzgojnega dela na šoli, da more vanj uspešno vključevati svoje pedagoško delo s skupinami (razredom) in z individualni mi obiskovalci in svoje strokovno knjižničarsko delo. Po delovnem statusu je knjižničar v enakem položaju kot drugo pedagoško osebje šole.

Šolska knjižnica na šolah II. stopnje ima enake osnovne naloge kot knjižnica na obvezni osemletni šoli, le da je njeno delovanje prilagojeno potrebam takšnih šol. Osnovni normativi glede knjižničnega fonda znašajo 10 knjig na učenca. Po ureditvi je fond skupno namenjen učencem in pedagogom ter obdelan po osnovnih strokovnih normativih ob ustrezni prilagoditvi sistema UDK. Knjižničarjevo delo ima večji poudarek na individualnem učenju in delu z učenci ter na spoznavanju in uporabi dokumentacijskega gradiva iz periodičnega tiska, ki ima na teh šolah pomembno mesto. Status šole zahteva, da ima knjižničar visoko pedagoško in knjižničarsko kvalifikacijo.

Ureditev prostorov in oprema šolskih knjižnic se ravna po strokovnih normativih matične službe. Financiranje programa za delo šolske knjižnice poteka po istih načelih kot financiranje osnovnega učnovzgojnega dela šole. Delo šolske knjižnice preverja in ocenjuje svetovalska služba zavoda za šolstvo in republiška matična služba za šolske knjižnice.

Sklepno mnenje in predlogi

Republiški sekretariat za prosveto in kulturo ocenjuje, da je republiška knjižnična matična služba s svojimi sodelavci v celoti uspešno in kvalitetno opravila zaupano ji raziskovalno nalogo. Pri tem je z dobrim poznavanjem prikazala razvojne tendence sodobnega splošnega javnega, visoko šolskega in šolskega knjižnicarstva v sodobnem svetu in analizirala stanje tega kulturnega področja pri nas doma. Smiselno našemu družbenemu razvoju, izobraževalnim potrebam in materialnim osnovam na eni strani ter razvojnemu stadiju knjižničarstva na drugi strani so bolj ali manj podrobno začrtane tudi usmeritve za njegov nadaljnji razvoj v smeri vsebinskega in organizacijskega posodobljanja in modernizacije. Postavljane so tehtne teoretične strokovne osnove, ki jim je treba dati vso potrebno družbeno podporo.

Glede izvedbe konkretnih predlogov za posamezna v študiji obdelana področja knjižničarstva predlagamo:

1. Splošno javno knjižničarstvo pospešeno razvijati v že začeti smeri reorganiziranja in vsebinskega preoblikovanja sedanjih občinskih matičnih in študijskih knjižnic v splošnoizobraževalne knjižnice. Ureditev in modernizacija javnega knjižničarstva bodi prioritetna naloga in skrb novo ustanovljenih kulturnih skupnosti, in sicer na materialni osnovi za kulturne dejavnosti odstopljenih republiških finančnih sredstev. Ob sedanjem stanju slovenskega splošnega javnega knjižničarstva postavljenih normativov za posamezne skupine splošnoizobraževalnih knjižnic ne bo mogoče takoj uresničiti; zato naj veljajo kot cilj srednjeročnega razvojnega programa, ki ga je treba postopoma uresničevati v prihodnjih letih do 1975. Knjižničarska matična služba je dolžna takšen razvoj strokovno usmerjati in nadalje oblikovati vse potrebne normative.

2. Knjižničarstvo v okviru univerze v Ljubljani postopoma organizacijsko in vsebinsko preoblikovati v smislu načelno zamišljene moderne organizacije in poslovanja. Pri univerzi ustanoviti ustrezna delovna telesa, ki bodo začela podrobneje teoretično proučevati in praktično izpeljevati njeno knjižnično službo. Ob tem pravočasno zagotoviti ustrezna materialna sredstva za izvedbo sprejetih programov. Organizacijo predvidenega knjižničnega centra za področje medicinskih ved je moč realizirati vzporedno z izgradnjo

medicinske fakultete in Kliničnega centra v Ljubljani; to je toliko prej uresničljivo, ker je organizacija in delovanje Centralne medicinske knjižnice v svoji osnovi že uravnavana v predvideni smeri. Da bi postopoma prišlo do podobnega centra za področje tehniških ved, je treba še bolj poglabljati in utrjevati sodelovanje knjižnic na tehniških fakultetah s Centralno tehniško knjižnico ter poskrbeti za čimprejšnjo izgradnjo njenih novih prostorov. Največ dela bo potrebnega za osnovanje knjižničnega centra za družboslovne vede: od začetnega strokovnega povezovanja številnih fakultetnih in oddelčnih knjižnic tega razvejanega področja, preko izdelave programa za ustrezno organizacijo in poslovanje in do izgradnje potrebnega novega knjižničnega poslopja; v okviru takšnih priprav bo moč razrešiti javljajoče se prostorske in poslovne probleme vrste sedanjih knjižnic po fakultetah tega študijskega področja ter bodoči status in vlogo sedanje Narodne in univerzitetne knjižnice kot univerznega knjižničnega centra za družboslovne vede in kot slovenske nacionalne knjižnice.

3. Družbene, samoupravne in strokovne organizacije s področja izobraževanja zainteresirati za uvajanje koncepcije moderne in z vzgojnoizobraževalnim procesom funkcionalno povezane šolske knjižnice. Zato velja družbeno verificirati nakazano razvojno pot, organizacijsko podobo in vsebino dela šolskih knjižnic, jim priznati enakopravno mesto pri izvajanju vzgojnoizobraževalnega dela in jih temu ustrezno materialno podpreti.

4. 0 začrtani koncepciji razvoja knjižničarstva v Sloveniji naj razpravljajo vsi pristojni republiški, politični, izvršilni, predstavniški in samoupravni organi ter jo na podlagi družbenopolitične presoje njene vsebine po potrebi dopolnijo in konkretizirajo. Tako družbeno verificirana razvojna koncepcija naj se nato uveljavi kot program nadaljnjega delovanja splošnih javnih, univerznih in šolskih knjižnic na Slovenskem.

Republiški sekretar
Slavko B o h a n e c